

คำบรรยาย 9

เอกสารประกอบการบรรยายวิชา 104201

ศิลปะพม่าหรือเมียนมา :

จากศรีเกษตรถึงมณฑลเย่

โดย รศ.ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

หากเปรียบเทียบกับศิลปะของประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ศิลปะพม่าหรือเมียนมานับเป็นศิลปะที่ยังคงรักษาลักษณะดั้งเดิมของตัวเองไว้ได้มากที่สุด ทั้งยังสามารถรักษาแหล่งวัฒนธรรมสำคัญๆ ไว้ได้เป็นอย่างดี เห็นได้จากความรุ่งเรืองของอาณาจักรพุกาม (พ.ศ.1587 – 1830) อันเป็นที่สนใจของผู้ใฝ่รู้ทั่วไป แต่พม่าก็มีปัญหาต่างๆ ภายในเป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านความแตกต่างของประชากรชนชาติต่างๆ รวมทั้งปัญหาด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ซับซ้อนของพม่าเอง อันส่งผลกระทบต่อกลุ่มช่างต่างๆ ของพม่าในช่วงเวลาเดียวกัน หรือการที่อังกฤษรวมเอาพม่าเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคมอินเดีย (ระหว่างพ.ศ.2429 – 2490) ทำให้การค้นคว้าทางโบราณคดีพม่าเกิดความไขว้เขวไป รวมทั้งปัญหา นโยบายการปิดประเทศของรัฐบาลพม่าเมื่อเร็วๆ นี้ เพราะแม้ว่าจะมีการเผยแพร่รายงาน โครงการโบราณคดีสำคัญๆ ในภาษาพม่าหลายเรื่องในระหว่างเวลานั้น แต่ก็ไม่ช่วยให้สถานการณ์ด้านพม่าศึกษาดีขึ้นเท่าไรนัก อย่างไรก็ตามการค้นคว้าเกี่ยวกับพม่าเท่าที่ผ่านมาก็พอจะทำให้โลกได้ประจักษ์ถึงลักษณะเด่นของศิลปะพม่าได้พอสมควร

สถาปัตยกรรม

ในบรรดาประเทศต่างๆ ที่เลือกรับเอาศิลปะและวัฒนธรรมอินเดียไว้นั้น สถาปัตยกรรมพม่านับเป็นหนึ่งในด้านอาคารก่ออิฐซึ่งเป็นที่นิยมกันตลอดมา อีกประเภทหนึ่งได้แก่อาคารเครื่องไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลปะแบบมณฑลเย่ (พ.ศ.2400-2429) อิฐนับเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างอาคารต่างๆ และคงได้มีการใช้อิฐก่อสร้างกำแพงเมืองรุ่งแรกสุดมาแล้วในยุคโบราณ เช่นเมืองเบกถาโน (Beikthano) เมืองฮาลิน (Halin) และเมืองศรีเกษตร (Sriksheetra) เช่นเดียวกับอาคาร ศาสนสถานในเมืองเหล่านั้น ส่วนวัสดุประเภทหินนั้นจะใช้ในกรณีที่เป็นส่วนตกแต่งบางส่วนเท่านั้น สถาปัตยกรรมยุคโบราณของพม่าที่เด่นๆ มีอยู่สองประเภทคือสถูปหรือเจดีย์ และวิหาร

สถาปัตยกรรมยุคแรกจะเป็นทรงกระบอกหรือทรงกลมฟางแหลมสูงสอบขึ้นไป ต่อมาได้พัฒนาให้มีรูปแบบทรงระฆังคว่ำ โดยแลดูเด่นด้วยการเสริมฐานเป็นชั้นๆ และส่วนยอดที่มีขนาดใหญ่ขึ้น สถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ในรุ่นหลังลงมาได้รับการออกแบบอย่างประณีตซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น สถาปัตยกรรมของเมืองยางโกงหรือรังกุ้ง สำหรับอาคารประเภทวิหารนับแต่สมัยแรกหรือสมัยยุคที่เมืองศรีเกษตรเป็นต้นมาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทตามลักษณะแผนผัง กล่าวคือ วิหารซึ่งมีแผนผังสี่เหลี่ยมและมีซุ้มข้างหน้าด้านเดียวต่อออกมา อีกประเภทหนึ่งได้แก่วิหารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีแกนก่ออิฐขนาดใหญ่อยู่ภายในทำหน้าที่รับน้ำหนักส่วนหลังคา แกนสี่เหลี่ยมภายในกึ่งกลางอาคารนี้มักทำเป็นซุ้มเข้าไปทั้งสี่ด้าน และมีทางเดินประทักษิณได้โดยรอบ วิหารประเภทหลังนี้ได้มีพัฒนาการมากยิ่งขึ้นในสมัยเมืองพุกาม คือมีทั้งรูปแบบแผนผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและมีซุ้ม เช่น วิหารนาคายอน (Nagayon) หรือแผนผังรูปกากบาทเช่น วิหารอนันตะ (Ananda) หรือวิหารที่มีโครงสร้างลดหลั่นกันขึ้นไปเช่น วิหารถัดบิณหญู (Thatbyingyu) ส่วนหลังคาก็มักมีรูปทรงแบบศิขรตามแบบสถาปัตยกรรมในแคว้นโอริสสาของอินเดีย หรือมีหลังคาเป็นรูปสถาป ซึ่ง เป็นแบบที่พบเห็นได้ไม่มากนัก ถึงแม้ว่าหลังคายอดสถาปนี้จะมีมานานแล้วตั้งแต่ที่เมืองศรีเกษตร เช่น วิหารเบเบปายะ (Bebe Paya) และด้วยลักษณะโครงสร้างอาคารดังกล่าวนี้เองที่ทำให้สถาปัตยกรรมพม่าต้องใช้อิฐหลังคาซุ้มโค้งที่เรียงอิฐด้านสันออก (arch) (ซึ่งไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากนักในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) เพราะมีผลทำให้การรับน้ำหนักส่วนที่อยู่เหนือซุ้มขึ้นไปแข็งแรงขึ้น

การตกแต่งสถาปัตยกรรม นอกเหนือไปจากอาคารในแบบศิลปะมณฑลย์ที่มีการแกะสลักตกแต่งอย่างงดงามแล้ว การตกแต่งอาคารอิฐมักนิยมตกแต่งด้วยงานปูนปั้นแกะสลัก (carving stucco) โดยจะเป็นการตกแต่งโดยเฉพาะบริเวณในขอบเขตจำกัด เช่น ส่วนชั้นบัว ส่วนเสารับซุ้ม ส่วนเสาประดับผนัง หรือส่วนกรอบประตูหน้าต่าง หากพิจารณาโดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่า เทคนิคปูนปั้นตกแต่งสถาปัตยกรรมพม่ายังมีการเว้นพื้นที่ว่างเอาไว้มากกว่าสกุลช่างอื่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สกุลช่างเขมร (ซึ่งไม่นิยมเว้นที่ว่างบนผนัง)

ประติมากรรม

ถึงแม้ว่าประติมากรรมพระพุทธรูปพม่าจะยังไม่มีการศึกษาค้นคว้ากันอย่างจริงจังเท่าไรนัก (โดยนักวิชาการตะวันตก) ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปที่สลักจากหินหรือไม้ หรือพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ พระพุทธรูปดินเผา หรือพระพุทธรูปก่ออิฐฉาบปูน แต่เราอาจกล่าวได้ว่างานประติมากรรมพม่าก็มีลักษณะเช่นเดียวกับงานประติมากรรมสกุลช่างอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ กล่าวคือในระยะแรกคงแสดงให้เห็นบทบาทศิลปะอินเดียได้ อันได้แก่ศิลปะแบบอมราวดีและศิลปะแบบสิงหลหรือลังกาทอนตัน ไม่ว่าจะ

เป็นในด้านการแสดงปางหรือมูทรา เครื่องนุ่งห่มหรือการครองจีวร หรือการประดับตกแต่งต่างๆ อย่างไรก็ตามนับแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 เป็นต้นมา อิทธิพลศิลปะแบบปาละจากทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียก็ได้แพร่เข้ามาแทนที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยเมืองพุกาม ซึ่งช่างบางกลุ่มในยุคนี้ก็ได้สร้างผลงานที่มีลักษณะเฉพาะตัวออกมาด้วย เห็นได้จากภาพชาดกดินเผาประดับสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นที่นิยมกันทั่วไป

ภายหลังการสิ้นสุดของอาณาจักรพุกาม งานประติมากรรมพม่าก็กลับมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามแต่ละสกุลช่าง ขณะเดียวกันรูปประติมากรรมที่มีการตกแต่งก็เป็นที่นิยมเพิ่มมากขึ้น เมื่อเวลาอีกผ่านพ้นไปงานประติมากรรมเหล่านั้นก็ถอยห่างจากรสนิยมด้านความงาม “แบบปาละ” ของอินเดียออกไปทุกที หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า งานประติมากรรมสกุลช่างต่างๆ ของพม่าภายหลังยุคเมืองพุกามเริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองหรือเป็นแบบท้องถิ่นมากขึ้นนั่นเอง

ในราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 หรือในสมัยเมืองมณฑลเลย์ ลักษณะทางปราติมานวิทยาแบบใหม่ได้แพร่เข้ามาอีกกระลอกหนึ่ง ซึ่งแสดงออกมาให้เห็นได้จากการครองจีวรเป็นริ้วแบบจีน พระพุทธรูปในยุคนี้ซึ่งส่วนใหญ่ทำจากหินอ่อนสีขาวและลงรักปิดทอง ล้วนแสดงให้เห็นคุณภาพงานว่าอยู่ในระดับ “ช่างฝีมือ” (craftsmanship) มากกว่าจะเป็นงานในระดับ “ศิลป์” (artistry) ตรงกันข้ามกับพระพุทธรูปสำริดหรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูปไม้แกะสลัก ซึ่งมีคุณภาพความงามอยู่ในระดับสูงกว่า

อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่ารูปประติมากรรมในพุทธศาสนาเถรวาทและในศาสนาฮินดูนั้นมีหลงเหลือให้เราเห็นกันน้อยมาก ซึ่งในบรรดารูปประติมากรรมเหล่านี้บางองค์ก็แสดงให้เห็นลักษณะศิลปกรรมแบบอินเดียบริสุทธิ์ ในทางตรงข้ามกันขณะเดียวกันรูปประติมากรรมอีกประเภทหนึ่งที่เราพบเห็นกันทั่วไปได้แก่รูปเทพหรือเทพีพื้นถิ่นที่ชาวพม่าเรียกว่า “เนต” ซึ่งยังมีประเพณีนับถือเนตกันในพม่ามาจนทุกวันนี้ควบคู่ไปกับพุทธศาสนา

เซรามิก

แม้ว่าจะได้มีการค้นพบภาชนะดินเผาชิ้นแรกๆ เช่น จากเมืองเบกดาโนของชนชาติปยูเป็นจำนวนมากก็ตาม แต่ความรู้เกี่ยวกับเซรามิกพม่าตลอดเวลาที่ผ่านมาก็ยังเป็นเพียงภาพรางๆ อยู่เท่านั้น อย่างไรก็ตามลักษณะเด่นของเครื่องปั้นดินเผาพม่าส่วนหนึ่งก็เห็นได้จากแผ่นดินเผาเล่าเรื่องชาดกที่ใช้ตกแต่งฐานอาคาร ซึ่งส่วนใหญ่ปั้นจากแม่พิมพ์ บ้างก็มีการเคลือบสีด้วย สีเคลือบที่ใช้คือสีเขียวซึ่งไม่ค่อยพบเห็นกันในงานเซรามิกโบราณของชนชาติอื่นๆ การตกแต่งสถาปัตยกรรมด้วยแผ่นดินเผาจึงทำสืบต่อกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 ที่พุกาม มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 ที่พะโค (Pegu) และพุทธศตวรรษที่ 24-25 ที่เมืองมินกุน (Mingun)

ประวัติศาสตร์ศิลปะพม่าโดยสังเขป

ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนถึงงานศิลปะในยุคก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนการเกิดขึ้นของรัฐแบบวัฒนธรรมอินเดียในพม่า ถึงแม้ว่าจะมีความเชื่อที่เป็นไปได้ถึงการเข้ามาของสมณฑุตของพระเจ้าอโศกมหาราชจากอินเดียในศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาลยังดินแดนพม่า เช่นเดียวกับศรีลังกา ในทำนองเดียวกันแม้ว่าเอกสารจีนจะได้กล่าวถึงอาณาจักรปยูซึ่งมีวัฒนธรรมแบบอินเดียที่เจริญขึ้นแรกสุดในราวพุทธศตวรรษที่ 8 – 9 แต่หากเปรียบเทียบกับหลักฐานจารึกหรือหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏก็แสดงว่าอาณาจักรปยูนี้คงไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 11 – 12

อาณาจักรแบบอินเดียยุคแรกเริ่ม ก่อนหน้าความรุ่งเรืองของอาณาจักรพุกามนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา อาณาจักรปยูแถบตอนกลางของแม่น้ำอิรวดีและอาณาจักรมอญทางตอนใต้ก็มีบทบาทชัดเจน ขณะที่อาณาจักรยะไข่หรืออารกันซึ่งตั้งอยู่ในสภาพทางภูมิศาสตร์เฉพาะก็มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับดินแดนตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียมาแต่แรกแล้ว

อาณาจักรปยู นับแต่พุทธศตวรรษที่ 13 แล้วที่บันทึกจีนกล่าวถึงอาณาจักรศรีเกษตร (ดินแดนศักดิ์สิทธิ์) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นบรรพบุรุษของชนชาติพม่า ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13 – 14 พุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลีและพุทธศาสนานิกายมุลสรวาสติวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤตได้แพร่เข้ามายังอาณาจักรปยู แหล่งโบราณคดีสมัยปยูหลายแห่งได้ให้ข้อมูลที่สำคัญถึงการสร้างสรรค์ของผู้ปกครองในราชวงศ์ของชนชาติปยู ซึ่งคงเก่าที่สุดราวพุทธศตวรรษที่ 11 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 15 จากการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างต่อเนื่องที่เมืองเบกกาโน “เมืองของพระวิษณุ” ทำให้ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเป็นเมืองที่เก่าแก่ที่สุดในสมัยอาณาจักรปยู หลักฐานที่ค้นพบไม่ว่าจะเป็นพระราชวังขนาดใหญ่ ชากสรูปเจดีย์ และศาสนสถานต่างๆ แสดงให้เห็นอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบอานธระ (คือแบบเมืองอมราวดี และนาคารชุนโกนทะ) แม้ว่าจะไม่พบพระพุทธรูปแต่หลักฐานที่ค้นพบจำพวกภาชนะดินเผา ผอบใส่ธัญพืชก็น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง แหล่งโบราณคดีที่เมืองฮาตินทางตอนเหนือของเบกกาโนก็เป็นอีกแห่งหนึ่งที่พบหลักฐานแสดงถึงวัฒนธรรมปยูเช่นกัน และในบริเวณเมืองศรีเกษตรเองซึ่งตั้งอยู่ใกล้เมืองแปรก็ปรากฏหลักฐานสถาปัตยกรรมปยูสองแบบที่สำคัญ ซึ่งจะได้รับการพัฒนาต่อไปอีกในสมัยเมืองพุกาม สถาปัตยกรรมผังขนาดใหญ่ของยุคนี้มีเทคนิคก่อกลวง ขณะที่งานประติมากรรมแกะสลักในยุคแรกของอาณาจักรปยูก็แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียได้ ซึ่งต่อมาได้ถูกแทนที่โดยศิลปะทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย นำสังเกตว่าประติมากรรมดังกล่าวรวมไปถึงรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนานิกายมหายานด้วย

อาณาจักรมอญ (รามัญเทศ เมืองหลวงคือสุพรรณวดีหรือเมืองสะเทิมในปัจจุบัน) ดูเหมือนว่าอาณาจักรมอญได้ตั้งขึ้นโดยรับเอาอิทธิพลศิลปะอินเดียเข้ามาแต่ยุคแรกเริ่ม เนื่องมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของแหล่งที่ตั้งอันเหมาะสม มีหลักฐานเชื่อได้ว่ามีการปฏิบัติกิจของสงฆ์ในนิกายเถรวาทมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 แล้ว ระยะเวลาอันยาวนานของวัฒนธรรมมอญ ทั้งในช่วงที่อยู่ใต้อาณาจักรของพุกามและในยุคที่กลับมีเอกราชขณะที่พุกามล่มสลายลง (เกิดศูนย์กลางวัฒนธรรมมอญที่เกาะตะมะและหงสาวดี ซึ่งตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 1368) ก่อให้เกิดการบูรณะปฏิสังขรณ์และการดัดแปลงสิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่จนไม่เหลือร่องรอยให้ศึกษาสภาพดั้งเดิมของอาคารเหล่านั้นได้ (ตรงข้ามกับหลักฐานของพุกาม) อย่างไรก็ตามในด้านประติมากรรมก็แสดงให้เห็นเช่นเดียวกับหลักฐานจากศรีเกษตร ซึ่งมีลักษณะของศาสนาพราหมณ์

อาณาจักรพุกามของพม่า มีหลักฐานที่แสดงว่าแหล่งโบราณคดีที่พุกามได้ตั้งขึ้นยุคแรกในปีพ.ศ. 1329 เป็นอย่างรวดเร็วที่สุด แต่ไม่จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 ในรัชสมัยของพระเจ้าอนิรุทธหรืออนิรุทธ (Aniruddha พ.ศ.1587 – 1620) ที่ถือว่าพม่าเข้าสู่หน้าประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง นักประวัติศาสตร์ศิลปะได้แบ่งอาณาจักรพุกามออกเป็นสองยุคใหญ่ๆ ยุคแรกได้แก่ระยะที่พม่าได้นำเอาอิทธิพลศิลปะและวัฒนธรรมมอญมาปรับใช้ในพุกาม ถึงแม้ว่าเราต้องไม่มองข้ามความใกล้ชิดระหว่างวัฒนธรรมมอญและพยู อาคารส่วนใหญ่ของยุคนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าอนิรุทธและพระเจ้าจันสิทธา (Kyanzitttha) ซึ่งส่วนใหญ่แสดงให้เห็นการผสมผสานอย่างลงตัวระหว่างประเพณีท้องถิ่นกับแบบตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย (จารึกพุกามระบุถึงการที่กษัตริย์พม่าส่งช่างไปบูรณะพระเจดีย์พุทธคยาที่อินเดีย) มีการก่อสร้างเจดีย์หลายแบบในยุคนี้ ทั้งที่เป็นทรงกระบอก ทรงกลม ทรงระฆังแบบลังกา และทรงปิรามิดขนาดใหญ่ รวมทั้งวิหารที่พัฒนามาจากต้นแบบที่เมืองศรีเกษตร โดยมีความนิยมสร้างหลังคาทรงศิขรแบบวิหารพุทธคยา และมีแผนผังสมมาตรลงตัวเช่นวิหารอานันตะ

อาณาจักรพุกามยุคที่สองหรือยุคพม่า (1656 – 1830) เป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบอบแบบพม่าเอง คือมีโครงสร้างเป็นแนวของโถงและระเบียงซึ่งมีแสงสว่างและอากาศถ่ายเทได้ดีขึ้น รวมทั้งวิหารที่ประกอบด้วยส่วนที่พักอาศัย

ถึงแม้ว่าหากพิจารณาในแง่ของแบบศิลปะแล้ว ประติมากรรมที่แกะสลักขึ้นในสมัยพุกามจะมีอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบราชวงศ์ปาละ-เสนะ แต่ประติมากรรมยุคนี้ก็แสดงถึงลักษณะทางประติมานวิทยาที่มั่งคั่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ค่อยๆ หันเข้าไปสู่ระบอบความงามของชาวพม่าเอง ดังเห็นได้จากภาพสลักเล่าเรื่องชาดกและพุทธประวัติภายในวิหารอานันตะ ประติมากรรมรูปเทพเจ้าพบได้น้อย ขณะที่ระบบจักรวาลของพุทธศาสนาก็หลอมรวมเข้ากับความเชื่อในเทพเจ้าท้องถิ่นมากกว่าเทพเจ้าในศาสนา

พราหมณ์ (วิหาร Nat-hlaung-gyaung หรือวิหารของพระวิษณุ นับเป็นข้อยกเว้น) นอกจากนี้ยังมีงานจิตรกรรมฝาผนังของยุคนี้ที่ยังไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้

จากยุคล่มสลายของอาณาจักรพุกามถึงยุคสร้างเมืองอมรปุระ (1830 – 2320) ระหว่างช่วงระยะเวลาอันยาวนานของความไม่มั่นคงทางการเมืองและการบุกรุกของกองทัพมองโกล ศิลปะและสถาปัตยกรรมก็ตกอยู่ในความเสื่อมโทรมจนถึงยุคล่มสลายของอาณาจักรอังวะ ซึ่งในระหว่างนี้ก็มี การฟื้นฟูศิลปะในสมัยเมืองอมรปุระและเมืองมณฑลเลย์ ที่หงสาวดีซึ่งเป็นเมืองหลวงสำคัญของมอญสืบ ต่อมาจากสะเทิม อาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งที่สร้างขึ้นนับแต่พุทธศตวรรษที่ 21 และ 22 ก็ยังคงหลงเหลือให้เห็นได้อยู่ ขณะเดียวกันในดินแดนยะไข่ เมืองมโหฬางซึ่งเจริญขึ้นมาหลังจากเมืองหลวงคือเวสาลีก็ยังมีอาคารอีกหลายหลังในพุทธศตวรรษที่ 21 22 และ 23 หลงเหลืออยู่ ส่วนที่เมืองสะกาย (Sagaying) ซึ่งตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 1858 เรายังสามารถเห็นอิทธิพลศิลปะลังกาที่มีต่อสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 อย่างไรก็ตามศิลปะในสมัยเมืองอังวะต่างหากที่มีการฟื้นฟูต่อเนื่องกันมาอย่างแท้จริง (เมืองนี้สร้างขึ้นในปีพ.ศ.1907 และเป็นเมืองหลวงในปีพ.ศ.2179) การวางผังเมืองอังวะเป็นไปอย่างดีโดยเน้นภูมิทัศน์ที่ดูโปร่ง ส่วนปูนปั้นงานตกแต่งสถาปัตยกรรมก็ได้แรงบันดาลใจมาจากงานไม้แกะสลัก ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของยุคนั้น ที่เมืองมิงกุนมีเจดีย์ขนาดใหญ่สูงกว่า 150 เมตร ที่สร้างขึ้นในช่วงระยะแรกของการสร้างเมืองอมรปุระ

ศิลปะสมัยเมืองอมรปุระและมณฑลเลย์ (2320 – 2428) ในยุคนี้เป็นยุคที่พม่าหวลกลับไปหาความยิ่งใหญ่ของศิลปะและวัฒนธรรมสมัยเมืองพุกามอีกครั้งหนึ่ง มีการจำลองอาคารแบบพุกามาสร้างใหม่ ควบคู่ไปกับการสร้างอาคารไม้ขนาดใหญ่ที่สวยงามและมีฝีมือดีมาก งานแกะสลักไม้ยุคนี้ นิยมการปิดทองและทาสีฉูดฉาดหลายสี ซึ่งกลายมาเป็นประเพณีสำคัญของพม่าในปัจจุบันไปแล้ว เจดีย์ชเวดากองนับเป็นภาพสำคัญที่แสดงให้เห็นแนวโน้มศิลปกรรมพม่าที่เมืองย่างกุ้ง ซึ่งได้ชื่อมาจากเดิมคือดากอง

Boisselier, Jean, “Burma” *Forms and Styles: Asia*. Slovakia: Danubia Print, 1994.